

Rozwój człowieka to „całokształt zmian ilościowych i jakościowych, które są ukierunkowane na osiąganie coraz wyższych form regulacji stosunków jednostki ze światem zewnętrznym.” Rozwojowi podlegają sfery: fizyczna, motoryczna, umysłowa, emocjonalna i społeczna. W każdej z nich zachodzą zmiany jakościowe i ilościowe, które uwidaczniają się w pojawieniu nowych umiejętności, wytworzeniu nowych reakcji i zachowania się jednostki.

Rozwój fizyczny dziecka

Rozwój aktywności twórczej i całej działalności dziecka w wieku przedszkolnym wiąże się z tempem jego rozwoju fizycznego. Rozwój somatyczny to przemiany jakie zachodzą w komórkach, tkankach i narządach organizmu. Cechą, która charakteryzuje układ somatyczny dzieci w wieku trzech i czterech lat, to miękki i elastyczny kośćiec, który ulega łatwo deformacjom i powoduje skrzywienie kręgosłupa. Miękkość i elastyczność kości jest wynikiem bardzo wolno postępującego procesu kostnienia. Najintensywniej jednak zachodzi on w nadgarstkach, dzięki czemu szybko następuje rozwój czynności takich jak: chwyt, rzut.

U dzieci pięcio- i sześciolletnich następuje wydłużenie sylwetki oraz wzrasta muskulatura ciała. Mięśnie dziecka zawierają dużo wody, białka i substancji stałych. Są one delikatne i luźno przyłączone do kości. Omawiając rozwój somatyczny dziecka, należy zwrócić uwagę na przebieg wzrostu. Najszybciej dziecko rośnie między drugim a trzecim oraz piątym a szóstym rokiem życia, najwolniej natomiast między czwartym a piątym rokiem życia. Analizując zachowanie się dziecka przedszkolnego, obserwujemy zmienność usposobienia, nadpobudliwość, hałaśliwość, brak panowania nad swoimi emocjami. Przyczyną takich reakcji jest praca układu nerwowego: obwodowego i centralnego. Układy te gradacyjnie się rozwijają i ich praca ulega również gradacyjnej aktywizacji. Komórki nerwowe dziecka w wieku przedszkolnym są prawie takie same jak u osoby dorosłej. Osiągnięcie takiej samej budowy następuje około szóstego roku życia. Bardzo istotnym elementem rozwoju układu nerwowego jest mielinizacja włókien. Dzięki niej następuje usprawnienie funkcji układu nerwowego, a co za tym idzie – wzbogacenie skali odbierania wrażeń oraz możliwości regulacji ustroju. Tempo wzrostu i dojrzewanie układu nerwowego jest bardzo duże. Kiedy dziecko osiąga pięć lat, ciężar jego mózgu zbliża się do ciężaru mózgu osobnika dorosłego. Obserwujemy wtedy wyższą czynność nerwową i wzrost siły

procesów nerwowych. Rozwój układu nerwowego wyznacza zmianę wszystkich sfer psychicznych oraz działań dziecka.

Sprawność motoryczna dziecka

Rozwój motoryczny dzieci wyraża się w pojawieniu nowych ruchów, a następnie ich doskonaleniu. Jest to możliwe dzięki różnicowaniu i dojrzewaniu narządów oraz układów: nerwowego i anatomiczno-fizjologicznego. W wieku przedszkolnym dziecko opanowało już pewien zasób ruchów i czynności, które kształtowało w wieku poniemowlęcym.

Zauważalnym dla tego okresu jest tworzenie się kombinacji ruchowych tzn.: zdolności równoczesnego wykonywania ruchów i czynności. Poza tym dziecko przedszkolne opanowuje swobodny bieg, rzuty i skoki, co jest przejawem rozwoju motoryczności sportowej. Czynności te charakteryzują się właściwym rytmem, płynnością i harmonią ruchu, jednak brak im jeszcze dokładności i przewidywania. Dzieci przedszkolne zdobywają również umiejętności z zakresu samoobsługi np.: czynności sprzątania, malowania, ubierania się. Przy rozpatrywaniu ruchów manualnych dziecka zauważamy, że są one niedoskonałe, ponieważ nie został jeszcze zakończony proces mielinizacji nerwów i inervacji mięśni. Motoryka dziecka jest jednak na tyle rozwinięta, że można wprowadzać zajęcia umożliwiające jej dalszy rozkwit np.: pływanie, zajęcia rytmiczne, gimnastyczne.

Umiejętnością motoryczną, która wykształca się u dzieci w wieku przedszkolnym, jest rzut. U dziecka trzyletniego rzut składa się z dwóch odrębnych faz – zamachu i rzutu. U dzieci powyżej czwartego roku życia ten proces zaczyna kształtować się poprawnie, staje się płynny i dokładny. U dzieci przedszkolnych zaczynają pojawiać się kombinacje ruchowe. U dzieci cztero- i pięcioletnich oraz u sześciolatków z dodatkiem chwytu i rzutu. Połączenie biegu z rzutem następuje dopiero w wieku szkolnym. Z przeprowadzonych przez Helenę Gniewkowską badań nad motorycznością dzieci w wieku przedszkolnym wynika, że najwyższa dynamika rozwoju motorycznego występuje u dzieci pięcioletnich.

Podsumowując zauważamy, że charakterystycznym dla rozwoju motorycznego dziecka w wieku przedszkolnym jest przyswajanie sobie kilku umiejętności ruchowych jednocześnie.

Poza tym widoczna jest nadmierna potrzeba ruchu (tzw. głód ruchu), która doprowadza do ogromnej ruchliwości dziecka. Istotnym zjawiskiem jest też bardzo mała zdolność koncentracji na jednej czynności. Stąd też dziecko potrzebuje ciągłej zmiany zajęcia. Motoryczność u dzieci przedszkolnych przejawia się w różnicowaniu sprawności i zainteresowań ruchowych chłopców i dziewczynek. Jest to tak zwany dymorfizm płciowy.

Przypuszcza się, że różnicowanie zajęć u chłopców i dziewczynek spowodowane jest wpływami środowiska społecznego i wpływami kulturowymi.

Rozwój poznawczy dziecka

Sfera umysłowa (intelektualna) to całokształt wiedzy, doświadczeń i zdolności umysłowych człowieka. Rozwój jej następuje ściśle z rozwojem procesów poznawczych. Spostrzeganie to jeden z procesów poznawczych umożliwiających orientację człowieka w rzeczywistości. Jest to proces polegający na odbiorze informacji napływających z otoczenia. Źródłem informacji są bodźce, które oddziałując na receptory, uruchamiają impulsy nerwowe, przekazywane następnie do odpowiednich ośrodków ośrodkowego układu nerwowego. Narządy odbiorcze - receptory (ucho, oko) dziecka przedszkolnego są ukształtowane, ale ich funkcjonowanie wciąż doskonali się dzięki dalszemu rozwojowi ich korowych ośrodków. Doskonalenie analizatora wzrokowego obejmuje m.in. rozwój ostrości wzroku. Od czwartego roku życia dziecko rozróżnia przedmioty z coraz większej odległości.

Ponadto u dzieci przedszkolnych wzrasta umiejętność rozróżniania barw i kształtów przedmiotów. Rozwój tych umiejętności doskonali spostrzeżenia. Początkowo są one chaotyczne i niewyraźne. Dopiero od piątego roku życia zaczyna rozwijać się celowa obserwacja przedmiotów. Budowa narządu słuchu małego dziecka nie odbiega od tej, jaką ma człowiek dorosły. U dziecka obserwuje się wzrost różnicowania siły dźwięku. Bardzo niekorzystnym czynnikiem, wpływającym na silne pobudzenie komórek nerwowych w korze i nie odróżnianie dźwięków, jest przebywanie dziecka w hałasie. Jeśli dziecko nie będzie potrafiło rozróżniać dźwięków, będzie miało problemy z rozwojem mowy. Rozwój mowy wywiera ogromny wpływ na rozwój spostrzeżeń. Kiedy dziecko zaczyna mówić, uczy się nazywać spostrzegane czynności, zjawiska i cechy przedmiotów. Rozwój spostrzegania u dziecka przedszkolnego następuje stopniowo, ale już pod koniec tego okresu przybiera formę zorganizowaną i celową. Spostrzeganie odgrywa bardzo ważną rolę w całym rozwoju umysłowym dziecka. Dziecko uczy się spostrzegać nie tylko przedmioty, zjawiska, ale również przestrzeń w jakiej się znajduje. To dzięki spostrzeganiu można kształtować u dziecka orientację przestrzenną. Jej rozwój kształtuje się przy współdziałaniu różnych analizatorów: wzrokowego, słuchowego, dotykowego i kinestetycznego.

Dzięki nim dziecko rozpoznaje cechy i stosunki przestrzenne, takie jak: wielkość, kształt, kierunek, odległość przedmiotów w przestrzeni bliższej i dalszej. Pamięć jest właściwością

tkanki nerwowej, polegającej na możliwości gromadzenia i przechowywania doświadczeń przez człowieka. To za jej pomocą człowiek przyswaja wiedzę, zdobywa orientację w otaczającej go rzeczywistości. U dzieci w wieku przedszkolnym rozwój pamięci zależy w znacznym stopniu od środowiska, w którym dziecko zostało wychowane. Dziecko trzyletnie przypomina sobie zdarzenia i sytuacje, które nastąpiły kilka miesięcy wcześniej, a silne doznania z okresu przedszkolnego, mogą się utrwalić w naszej podświadomości już na całe życie. Dlaczego w podświadomości? Ponieważ ona jest głównym skarbcem naszej pamięci. W okresie przedszkolnym znacznie powiększa się pojemność pamięci. Pamięć małego dziecka ma charakter mimowolny, ale od czwartego roku życia zaczyna rozwijać się pamięć dowolna.

Dzięki temu, że dziecko poszerza zasób słów, rozwija się pamięć słowno – logiczna. Ilość zapamiętanych słów przez dziecko trzyletnie obejmuje około tysiąca wyrazów, a dzieci sześciolletnich – około czterech tysięcy. Obok pamięci i spostrzegania, u dzieci w wieku przedszkolnym następuje znaczny rozwój procesu myślenia. Czym jest myślenie? Jest wyższym procesem poznawczym, polegającym na transformowaniu informacji napływających z zewnątrz (za pomocą zmysłów) i/lub zakodowanych w pamięci. Dziecko zdobywa nowe wiadomości dzięki myśleniu konkretno-obrazowemu. Ale już pod koniec okresu przedszkolnego myślenie dziecka staje się abstrakcyjne, z przejawami myślenia logicznego. Na początku okresu przedszkolnego dziecko nie potrafi spostrzec jednej cechy przedmiotu lecz obejmuje go całościowo. Stąd mówimy o myśleniu obrazowym. Pod koniec okresu przedszkolnego zaczyna łączyć, składać elementy w obrębie konkretnej całości, a także dzięki rozwijaniu pojęć liczbowych - opanowuje umiejętności ordynacji.

Rozwój emocjonalny dziecka

U dzieci przedszkolnych uczucia mają charakter afektywny: szybko wybuchają, są gwałtowne i labilne, mogą szybko przechodzić z jednego stanu emocjonalnego w drugi. Stan emocjonalny dziecka zostaje uzewnętrzniony w jego zachowaniu - ruchach, gestach, mimice, jak również w ekspresji werbalnej - słowach. Dominującą cechą uczuć dziecka jest ich labilność – zmienność i nietrwałość. Zmienność uwidacznia się w płynnym przechodzeniu od uczuć o charakterze pozytywnym, w uczucia o charakterze negatywnym – od radości po gniew i odwrotnie. Nietrwałość natomiast wiąże się z większą częstotliwością pojawiania się uczuć o skrajnym ich charakterze, niż u dorosłych. Pobudliwość i labilność dzieci wpływa na to, że są one często nie zrównoważone emocjonalnie. W różnych okresach funkcjonowania dziecka przedszkolnego uczucia i emocje przyjmują formę fluktuacyjną. Polega ona na tym, że dziecko w jednym okresie swojego życia jest

w stanie równowagi, a w drugim - następuje jej utrata. Różne rodzaje uczuć krystalizują się dopiero w wieku przedszkolnym. Należą do nich uczucia poznawcze polegające na zaspokajaniu ciekawości umysłu dziecka, uczucia estetyczne – doznawane m. in. podczas zajęć muzycznych, plastycznych i uczucia sympatii do wybranej osoby lub przedmiotu. Stan emocjonalny każdego dorosłego człowieka, podobnie i dzieci, zmienia się pod wpływem różnych czynników i sytuacji. Wśród czynników wpływających na emocjonalność dziecka wyróżnią się: zmęczenie, stan zdrowia, porę dnia, jego inteligencję, środowisko rodzinne i społeczne. Jeśli dziecko jest zmęczone, skłonne jest do irytacji i agresji.

Takie same zachowania obserwuje się u dzieci chorych. Zaburzenia emocjonalne u dzieci uwidaczniają się również w różnych porach dnia – punkt kulminacyjny osiąga emocjonalność w okresach poprzedzających porę karmienia i snu. Innym czynnikiem wpływającym na sferę uczuciową dziecka jest jego inteligencja. Badania przeprowadzone przez psychologów wykazały, że u dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym (czyli o niższym poziomie inteligencji) widoczna jest mniejsza zdolność do opanowania emocji. Środowisko społeczne i rodzinne, w którym dochodzi do częstych napięć emocjonalnych i konfliktów również wywiera negatywny wpływ na rozwój sfery emocjonalnej dziecka. U dzieci wywodzących się z takich grup społecznych obserwuje się agresywność, nerwowość i nadpobudliwość emocjonalną. Podsumowując: uczucia dzieci są silne, gwałtowne, labilne i krótkotrwałe. Tak jak szybko pojawiają się, tak szybko ustępują, a ich wyraz zostaje odzwierciedlony w zachowaniu się dzieci. Pod wpływem czynników wychowawczych, na skutek intensywnego rozwoju mowy, wytwarza się stopniowo umiejętność panowania nad przejawami emocji. Uczucia przeżywane przez dziecko wzbogacają się i różnicują - pojawiają się uczucia społeczne, moralne, estetyczne. Dziecko nastawione jest nie tylko na otrzymywanie, ale również darzenie uczuciami innych. Poziom rozwoju sfery emocjonalnej zaczyna uwidaczniać się w kontaktach z innymi i wpływać na rozwój sfery społecznej.

Rozwój kontaktów społecznych

Rozwój społeczny to nabywanie umiejętności współżycia w grupie, w społeczeństwie. Jest to proces uczenia się obyczajów, tradycji, norm społecznych oraz poznawania istoty wspólnot – współdziałania i porozumiewania się.

Każde dziecko musi nauczyć się dostosowywać do innych, a umiejętność tę kształtuje poprzez przebywanie wśród ludzi w obrębie różnych grup społecznych. Pierwszą z tych grup jest rodzina, która odgrywa największą rolę w procesie kształtowania się postaw i nawyków społecznych dziecka. Jeżeli będzie rozwijało się u dziecka poczucie przynależności rodzinnej, to łatwiej będzie mu dostosować się do innych grup społecznych, z którymi będzie w przyszłości obcować. Okres przedszkolny jest etapem, w którym

następuje duża zmiana w świecie społecznym dziecka. Dziecko rozszerza i wzbogaca doświadczenia, które zdobywa w grupie rówieśników. Obserwuje się wzrost liczby zabaw społecznych. Dzięki rozwiniętej już (w miarę rozwoju fizycznego) sprawności manualnej dziecko chwyta przedmioty, układa, przenosi je, czyniąc to początkowo obok, a następnie wspólnie z innymi dziećmi. Rozwijająca się zdolność mówienia umożliwia mu natomiast nawiązanie kontaktu werbalnego ze swoimi rówieśnikami. Trzy- i czterolatki potrafią bawić się w parach, pięcio- i sześciolatki - w grupach trzy- i czteroosobowych. Można wówczas zaobserwować, że kiedy większa grupa się rozpada, część dzieci bawi się dalej np.: w parach. Poprzez zabawę dziecko uczy się dostosowywać do życia grupowego. Za najbardziej charakterystyczne formy zachowania się dzieci w sytuacjach społecznych Elizabeth Hurlock uważa: negatywizm, agresywność, rywalizację, współdziałanie, uznanie społeczności, współczucie. Negatywizm objawia się opornym zachowaniem i egocentryzmem. Najbardziej widoczny jest około trzeciego roku życia i traktowany jest przez psychologów rozwojowych jako zjawisko normalne i nieuniknione.

Formy negatywnego zachowania przybierają różnorodną postać ; np. odmowy pójścia spać, przyjmowania pokarmów czy wykonywania czynności, które do tej pory wykonywało systematycznie. Sprzeciw przyjmuje najczęściej formę używania słowa „nie”, słowo to jest wykorzystane przez dziecko jako odpowiedź na wszelkiego rodzaju pytania, polecenia i prośby. Inną spośród znanych form negatywnego zachowania się dziecka jest agresywność objawiająca się w atakach słownych lub fizycznych; od łagodnych, po bolesne ciosy. Przyczynami agresywności mogą być: niezaspokojone pragnienia dziecka, chęć zwrócenia na siebie czyjeś uwagi lub zdobycia uznania, zazdrość o pozycję innych dzieci, podniesiony poziom lęku, niepewność, obawa. Specyficzną formą społecznego zachowania się dzieci jest rywalizacja.

Objawia się ona w takich zachowaniach, które mają na celu wybicie się, wywyższenie się ponad inne dzieci. Zachowania takie pojawiają się około czwartego roku życia, gdy dziecko jest już świadome formy współzawodnictwa. Do form pozytywnego zachowania społecznego zaliczamy natomiast współdziałanie, dążenie do zdobycia uznania społecznego oraz wyrażania współczucia. Współdziałanie – objawia się w zabawach grupowych, jak również w stosunkach z dorosłymi. To oni stają się wzorem do naśladowania w codziennych sytuacjach życiowych. Tak jak każdy dorosły człowiek łaknie uznania i pochwały, tak samo dziecko pragnie zrobić wrażenie na swych rówieśnikach, jak i na osobach dorosłych. Lubi

być chwalone i zauważane przez grupę, dąży do tego aby poczuć się ważnym i potrzebnym innym. Współczucie (empatia), jako forma zachowania społecznego, ujawnia się w działaniach takich jak: niesieniu komuś pomocy, pocieszaniu osób, które doznały przykrości itp. W wieku przedszkolnym grupą, która odgrywa największą rolę w kształtowaniu się postaw i nawyków społecznych dziecka jest rodzina. Poza nią, środowiskiem gdzie zdobywa ono nowe doświadczenia społeczne, jest grupa rówieśników.